

УДК 329.271 (477)

ББК 63.3 (4 Укр) 63

Сергій Адамович

ІДЕЯ СОБОРНОСТІ В ІДЕОЛОГІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ПАРТІЇ

У статті проаналізовано програмові засади та соборницьку діяльність Української республіканської партії. Автор обґрунтовує, що осердям політичної програми і діяльності партії було єднання країни та розбудова Української державності.

Національне відродження та розпад компартійно-радянської системи в Україні в кінці 80-х–на початку 90-х рр. ХХ століття призвів до появи численних українських політичних партій. Їх діяльність сприяла наповненню української державності реальним суверенітетом і формуванню демократичного громадянського суспільства.

Дослідження ролі українських політичних партій у період становлення незалежної Української держави започатковано в працях В.Литвина, А.Білоуса, О.Бойка, О.Гараня, О.Майбороди, С.Телешуна, О.Шановської. Автор ставить перед собою завдання проаналізувати значення Української республіканської партії у процесі єднання українських земель і формування української політичної нації.

У другій половині 80-х рр. ХХ ст. на ґрунті демократизації та гласності виникла ціла низка неформальних об'єднань, які зробили вагомий внесок у процес національного відродження. Участь у роботі культурно-історичних та екологічних об'єднань, в першу чергу Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка, історико-просвітницького товариства “Меморіал” та екологічного громадського об'єднання “Зелений світ”, стала для багатьох першим кроком для активної громадської діяльності і усвідомлення себе громадянином України. Фактично ці неформальні організації створили масову соціальну базу та широке підґрунтя для виникнення потужного національно-демократичного руху.

Інша, відносно нечисельна, частина неформальних об'єднань була більш радикальною і надавала перевагу політичній діяльності. Ці самодіяльні утворення мали на меті пробудити в народі національну гідність, апробувати межі дозволених владою дій, організувати масові протестні акції проти пануючого режиму. Чільне місце серед політичних неформалів належало Українській гельсінській спілці, яка намагалась виконати роль мозкового центру та лідера народної опозиції [1, с.55]. Саме на її основі розпочалося утворення першої української політичної партії—Української республіканської партії (УРП).

У квітні 1990 р. з'їзд Української гельсінської спілки ухвалив рішення про перетворення її в Українську республіканську партію. Вона засудила комуністичну ідеологію, висловила за націоналізацію власності КППС в Україні. Головною своєю метою УРП проголосила створення Української незалежної соборної держави [2, с.56]. Після довгих зволікань УРП першою в Україні в листопаді 1990 р. була зареєстрована як політична партія [3, с.6].

Відзначимо, що в умовах невизначеності щодо подальшого перебування України в складі СРСР більшість політичних партій, які утворювалися в 1990-1991 рр., уникали відповіді на питання про майбутній державний устрій або пропонували ввести самоврядування для різних територіальних рівнів. Тільки правоцентристські політичні структури однозначно виступали за унітарний устрій України.

Так, лідер правої Української республіканської партії Л.Лук'яненко виступав як категоричний противник федеративного устрою України і двомовності в окремих районах. Він вважав, що в результаті “нашої нещасної долі, ми потрапили під чотири окупації...Це приводило до розз'єднання великої української нації. Сьогодні нам потрібен період національної консолідації”. Що стосується росіян, євреїв, білорусів та інших національностей, то їм політик надавав право на культурно-національну автономію [4, с.1]. Проте лідери УРП визнавали, що “проблеми Східної України мають стати центральними в нашій діяльності” [5, с.99].

Натомість Л.Лук'яненко вважав, що для удосконалення методів законотворчості більш відповідала б двопалатна структура побудови вищого законодавчого органу України. Водночас утворення у складі Верховної Ради України двох палат відповідало б давній українській традиції (козацтво скликало або “Велике коло”, або “Мале коло”) і сучасному досвіду демократичних держав. Проте політик виступав проти створення Верхньої палати (Малого кола) через призначення до неї людей обласними радами, що він не вважав демократичним процесом [6, с.3].

Ставлення до українсько-російських відносин і майбутнього державного устрою України УРП знайшло відображення в прийнятій на громадсько-політичній конференції “Українсько-російські взаємини в суверенній Україні” у Львові 4 січня 1991 р. спільній ухвалі разом з представниками Партії демократичного відродження України, Української селянської демократичної партії, Демократичної партії України (ДемПУ), Української християнсько-демократичної партії, Руху, Соціал-демократичної партії України, Російського товариства імені О.Пушкіна, Російського культурного товариства імені О.Сахарова, Товариства Лева, Демократичної спілки молоді Львівщини, Студентського братства м. Львова, Асоціації шанувальників української культури (м. Тернопіль) [7, с.2].

Учасники конференції вважали, що в незалежній Україні інтереси російської громади забезпечить національно-культурна автономія, яка базуватиметься на засадах самоврядування за сприяння держави та вільного розвитку зв'язків з історичною Батьківщиною – Росією. Стосовно Криму представники політичних партій і громадських організацій вважали доцільною формою забезпечення інтересів всіх національних громад територіально-адміністративну автономію в складі України. На їх думку, рівноправна участь росіян у політичному, державному, господарському і культурному житті була необхідна для згуртування всіх творчих сил народу, для виведення із кризи і “подальшого розвитку нашої спільної Вітчизни – України”. Визначальним фактором вважалось

“почуття солідарності громадян України незалежно від походження і соціального становища” [8, арк.4].

Відзначимо, що для національно-просвітньої праці в східних і південних областях України рішенням Ради УРП від 17 листопада 1990 р. за галицькими організаціями навіть було закріплено кураторство за організаціями інших областей. Зокрема, активізацією українського відродження в Донецькій і Луганській областях опікувалися Червоноградська організація Львівської області, а за Кримом, Миколаївською, Одеською областями були закріплені організації Тернопільської області [9, арк.24].

Крім того, від самого початку шахтарських страйків українські політичні групи надсилали представників у Донбас, щоб схилити страйкарів до політичних вимог. Наприклад, Українська Гельсінська спілка і Народний Рух України (НРУ) діяли тут з перших днів страйку [10, с.472]. Серед іншого опозиційні структури прагнули завдяки страйку відволікти частину населення від участі у всесоюзному референдумі 17 березня 1991 р. і отримати більш сприятливі результати в цілому по Україні [11, арк.86].

Під час прес-конференції Української республіканської партії з приводу референдуму 17 березня 1991 р. Л.Лук'яненко підтвердив факт переговорів з шахтарями і зазначив: “З ними (шахтарями) побалакали, домовились і доповнили їх вимоги політичними питаннями” [12, арк.109]. Велика кількість страйкуючих шахтарів і робітників інших підприємств, які брали участь в страйку в Донбасі, навіть вступили кандидатами в члени УРП [13, арк.103].

Серед єдиних вимог, вироблених 17 березня 1991 р. на нараді підприємств Донбасу, що страйкували, були пункти про надання конституційного характеру Декларації про суверенітет України і створення ради конфедерації суверенних держав з повноваженнями координаційного органу [14, с.1]. Головною політичною вимогою страйкуючих було надання конституційної ваги Декларації про державний суверенітет України [15, с.11].

Донеччани погодилися включити в спільні вимоги питання негайного звільнення ув'язненого республіканця С.Хмару. Опозиційні діячі М.Горинь,

Я.Кендзьор і М.Косів після зустрічі з представниками шахтарських колективів Донецького і Львівсько-Волинського вугільних басейнів зробили висновок, що “ковбасна філософія зараз не популярна й серед гірників” [16, с.1]. Пізніше, під час II з’їзду УРП 1-2 червня 1991 р., лідер Донецької обласної організації УРП М.Олійник навіть зазначала, що в результаті співпраці шахтарів і націонал-демократів “негативний образ бандерівця був знищений” [13, арк.256].

У відповідь на декларування шахтарськими колективами підтримки національно-державницької ідеї націонал-демократи намагались матеріальними і моральними засобами надати допомогу страйкарям. Так, члени Підволочиської організації УРП Тернопільської області привезли для страйкуючих гірників шахти “Соціалістичний Донбас” у Донецьку продукти харчування. У відповідь на це у страйкомі і над будівлею шахтоуправління за підтримки більшості шахтарів було встановлено національні прапори. Від імені 10-тисячного колективу заступник голови профкому О.Міщенко зазначив: “Перш за все ми висуваємо політичні вимоги, бо розуміємо – тільки господарі своєї землі можуть збудувати щасливе життя і достаток” [17, с.1].

У прийнятій програмі УРП чітко висловилися за створення Української незалежної соборної держави як неодмінної умови політичного, економічного й культурного відродження, консолідації та самопоступу народу України, піднесення його добробуту, утвердження демократичного ладу і розвитку громадянського суспільства, виведення з міжнародної ізоляції на гідне місце серед вільних народів світу [18, с.175].

У програмі УРП, яка була затверджена на III з’їзді партії 1-2 травня 1992 р., зазначалося, що “УРП виступає за неподільність Української держави, її територіальну цілісність та недоторканість кордонів. УРП вважає унітарну державу з широкими повноваженнями суб’єктів територіального самоврядування за найбільш досконалу форму державного устрою України” [19, арк.20].

Натомість у виборчій платформі “Програма дій Української республіканської партії” республіканці деталізували власне бачення адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування. Зокрема, УРП виступала

за конституційне закріплення територіальної цілісності та неподільності Української держави; вважала за доцільне вивчити питання про зміну в майбутньому адміністративно-територіального поділу України в напрямі укрупнення адміністративно-територіальних одиниць, зокрема, із метою зменшення їх кількості і утворення повітів, ліквідації районного поділу міст. Це мало призвести до значного скорочення управлінського апарату та вагомої економії коштів (у містах із населенням понад 1 млн. жителів та містах, які займають велику площу мерія могла б утворювати декілька префектур) [19, арк.24].

Місцеве самоврядування, згідно з планами республіканців, мало здійснюватися через муніципальні (міські, повітові) ради та інші органи (повітову управу, мерію, префектуру, старостат). Вищу посадову особу повіту (повітовий староста), міста (мер) мали б обирати шляхом прямих виборів населення відповідної території строком на 4 роки.

Наявність сільських і селищних рад республіканці вважали недоцільним, замість них пропонувалося запровадити посаду сільського старости, який би обирався мешканцями села на 2 роки. Найважливіші питання місцевого значення мали б вирішуватися загальними зборами громади села.

Регіональне самоврядування мало б здійснюватися обласною (крайовою) Радою та органами, які вона б обирала, а також вищою посадовою особою області (краю). У свою чергу вища посадова особа області мала б обиратися прямими виборами і в межах своєї компетенції наділятися правом нормотворчої діяльності та правом тимчасового вето на нормативні акти обласної (крайової) ради.

Одночасно УРП визнавала доцільним для зміцнення виконавчої влади на перехідний період призначати уповноважених Президента України в областях, але за умови, що це здійснюватиметься тимчасово, на період до прийняття нової Конституції України і проведення нових виборів [19, арк.24].

У 1992 р. Провід УРП активно реагував на всі замахы російського імперіалізму на суверенітет України. Представники партії у Верховній Раді України виступали проти створення шовіністичною партократією Кримської терито-

ріальної автономії. Провід УРП виступав із принциповими заявами з приводу створення СНД, у справі Чорноморського флоту за вихід з СНД [20, с.20].

Політична позиція щодо національно-державного устрою України в умовах зближення УРП і ДемПУ була задекларована партіями 1 липня 1992 р. під час створення постійної коаліції між ДемПУ та УРП. Зокрема, націонал-демократи відстоювали “унітарний державний устрій України з широкими повноваженнями суб’єктів територіального самоврядування, неприпустимість федералізації Української держави, оскільки в сучасних умовах федеративний устрій не відповідає національним інтересам України, загрожує її територіальній цілісності” [21, арк.22].

У 1993-1994 рр. республіканці продовжували боротися з сепаратистськими тенденціями в Криму. Так, у липні 1993 р. УРП оприлюднила заяву, де засудила прийняття Верховною Радою Росії постанови про належність Севастополя Російській федерації. На позачерговому з’їзді партії у квітні 1994 р. було прийнято ухвалу, яка задекларувала ставлення партії до подій антидержавного характеру в Криму та створення групи відвернення політичної кризи на півострові [20, с.31, 36].

У керівництві партії існувало також розуміння необхідності наукового дослідження проблеми роз’єднаності регіонів України. Зокрема, у січні 1994 р. теоретико-ідеологічним центром УРП був проведений круглий стіл на тему “Східна та Західна Україна: ментальне відчуження та шляхи його подолання” [20, с.35].

У 1995 р. у Конституційну комісію був поданий розроблений УРП власний проект Конституції. У ньому насамперед проголошувалося, що Україна є державою, утвореною на основі самовизначення української нації, національного суверенітету, територіальної єдності, верховенства права, демократичної загальнолюдської моралі. Парламент за проектом республіканців мав бути двопалатним (Національні Збори) і складатися з Народної палати і Сенату.

Місцеву владу, за проектом Конституції УРП, мала опосередковувати система органів місцевого самоврядування, яку складали б управи областей,

повітів, сіл та мерій міст, а також представницькі органи—ради областей, повітів, міст і сіл [22, с.11].

Напередодні прийняття Конституції України УРП на чолі з М.Горинем поряд з ДемПУ, Українською християнсько-демократичною партією, Українською селянсько-демократичною партією, “Просвітою” та низкою інших політичних партій і об’єднань відстоювала принцип унітарності [23, с.77].

На виборах 1998 р. був утворений державницький націоналістичний та націонал-демократичний виборчий блок “Національний фронт”, який складався з УРП, Конгресу Українських націоналістів, Української консервативної республіканської партії. У своїй передвиборчій програмі блок одночасно задекларував потребу проведення адміністративної реформи і прагнення “змінити структуру” та скоротити “чисельність управлінського апарату на всіх щаблях влади” [24, с.76].

Значну увагу пробудженню в українців почуття гордості за власну історію, глибинного усвідомлення ними ідеї соборності всіх українських земель, роз’ясненню ідеї європейського вибору України, сприянню розвитку місцевого самоврядування приділяла утворена в 1999 р. правоцентристська партія “Собор” (пізніше вона злилася з республіканцями і сформувала Українську республіканську партію “Собор”) на чолі з А.Матвієнком. Партія в літні місяці протягом п’яти років популяризувала соборність України через спортивний туризм (Велопробіг гетьманськими столицями (1999 р.); Вітрильна регата “Собор-2000” (2000 р.); Історико-екологічна експедиція на Говерлу (2000 р.); Просвітницько-спортивна експедиція “Соборна Україна” (2001 р.); Просвітницько-спортивна експедиція “Соборна Україна – 2002” (2002 р.); Культурно-спортивна експедиція “Соборна Україна – 2003” (2003 р.); “Соборна Україна – 2004” (2004 р.)) [25, с.4].

В рамках парламентських виборчих кампаній 2002, 2006 і 2007 рр. республіканці в тій чи іншій формі співпрацювали з виборчим блоком “Наша Україна” і підтримували соборницькі позиції В.Ющенка.

Президентські вибори 2004 р., які загострили увагу на питанні статусу російської мови, а також спроби оточення В.Януковича розіграти сепаратистську карту під час Помаранчевої революції, призвели до реанімації федералістських ідей. У цих умовах члени УРП “Собор” становили кістяк протестного Майдану і своїми діями активно захищали соборність України.

У постпомаранчевий період окремі політичні сили спробували законодавчо закріпити статус російської мови як державної. Подібні законопроекти викликали жорстку критику зі сторони української націонал-демократії. Так, лідер Соцпартії О.Мороз у 2005 р. вніс в парламент проект нового закону про мови, в якому передбачалося надати національним мовам статус офіційних в межах окремих територій і по усій Україні за рішенням Верховної Ради. Натомість, голова Київського благодійного фонду ім. Олекси Гірника “Українським дітям – українське слово” і міської організації УРП “Собор” Ю.Гнаткевич розцінив законопроект як спробу позбавити “українців бажання і потреби в своєму національно-мовному відродженні” [26. с.4].

Отже, УРП в умовах становлення незалежності України, дотримуючись засад націоналістичної ідеології, підтримувала унітарний статус України. Водночас партійні структури республіканців своєю практичною діяльністю активно сприяли втіленню в життя ідеї соборної України. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ролі українських політичних партій у процесі єднання країни і формування політичної нації через комплексний аналіз їх програмових засад і діяльності.

Література

1. Бойко О. Предтеча Руху: неформальні організації як фактор громадсько-політичного життя України у період перебудови // Людина і політика.—2001.—№1.—С.44-57.
2. Гдичинський Б.П. Державний устрій України: політико-історичний аспект.—Чернівці: Рута, 2007.—167 с.
3. Ейсмонт В. Українська республіканська партія 1990-1994. Дати, події, факти.—К.: Укр. республіканська партія, 1994.—40 с.

4. Лук'яненко Л. Не злоба, а любов рухає мною вперед // Молода Галичина. – 1991. – 12 листопада. – С.1.
5. Гарань О.В. Убити дракона (З історії Руху та нових партій України). – К.: Либідь, 1993. – 200 с.
6. Лук'яненко Л. Здійснюють розумом та волею. Історичні традиції і нова конституція України // Літературна Україна.—1991.—30 травня.—С.3.
7. Досягти українсько-російського консенсусу. Ухвала громадсько-політичної конференції “Українсько-російські взаємини в суверенній Україні” // За вільну Україну. – 1991. – 10 січня. – С.2.
8. Державний архів Івано-Франківської області, ф.П-1, оп.1, спр. 5639. – 165 арк.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф.271, оп.1, спр.5.—24 арк.
10. Куромая Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське пограниччя, 1870-1990-і роки. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 510 с.
11. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2907. – 166 арк.
12. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2905.—220 арк.
13. ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.18.—265 арк.
14. Єдині вимоги шахтарів Донецька // За вільну Україну. – 1991. – 20 березня. – С.1.
15. Бровченко Л. Міна сповільненої дії // Голос України. – 1991. – 13 квітня. – С.11.
16. Косів М. Не все зразу здійснимо...// За вільну Україну. – 1991. – 22 березня. – С.1.
17. За вільну Україну. – 1991. – 13 квітня. – С.1.
18. Бойко О.Д. Україна в 1985-1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія.— К.: ІПіЕНД, 2002.—306 с.
19. ЦДАГО України, ф.271, оп. 1, спр.34.—42 арк.

20. Ейсмонт В. Українська республіканська партія 1990-1994. Дати, події, факти.—К.: Укр. республіканська партія, 1994.—40 с.
21. ЦДАГО України, ф.272, оп.1, спр. 8.—66 арк.
22. Погорілко В. Якого Основного Закону ми гідні // Голос України.— 1995.—4 жовтня.—С.11.
23. Телешун С. Державний устрій України: проблеми політики теорії і практики. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ,2000. – 344 с.
24. Право вибору: політичні партії та виборчі блоки / Упоряд. Томенко М., Проценко О. – К.: Заповіт, 1998. – 128 с.
25. Закревський М. Україна соборна // Без цензури. – 2004. – 8-15 липня. – С.13.
26. Равноправие языков может консолидировать страну и примирить регионы // Вечерние Вести. – 2005. – 11-17 февраля. – С.4.

Adamovych S. The idea of conciliarism in the ideology and activity of the Ukrainian republican party. It has been analysed in the article programme **basics** and conciliaristic activity of the Ukrainian republican party. The author grounds down that the centre of the **political** programme and party's activity has been the uniting of the country and **autbuilding** of the Ukrainian state.